פרשת וזאת הברכה

ספר דברים · עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק ל״ג

א׳ וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ׃

וזאת הברכה ... לפני מותו. סָמוּךְ לְמִיתָתוֹ, שֶׁאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי (שם)׃

ב׳ וַיֹּאמַר יְהוָה מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ (אשדת) [אֵשׁ דָּת] לָמוֹ׃

ויאמר ה׳ מסיני בא. פְּתַח תְּחִלָּה בִּשְׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם וְאַחַ״כ פָּתַח בְּצָרְכֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וּבְשֶׁבַח שֶׁפָּתַח בּוֹ יֵשׁ בּוֹ הַזְכָּרַת זְכוּת לְיִשְׂרָאֵל, וְכָל זֶה דֶּרֶךְ רִצּוּי הוּא, כְּלוֹמַר כְּדַאי הֵם אֵלּוּ שֶׁתְּחוּל עֲלֵיהֶם בְּרָכָה (ספרי)׃

מסיני בא. יָצָא לִקְרָאתָם כְּשֶׁבָּאוּ לְהִתְיַצֵּב בְּתַחְתִּית הָהָר כְּחָתָן הַיּוֹצֵא לְהַקְבִּיל פְּנֵי כַלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר ״לִקְרַאת הָאֱלֹהִים״ (שמות י״ט), לְמִדְנוּ שֶׁיָּצָא כְּנֶגְדָּם׃

וזרח משעיר למו. שֶׁפָּתַח לִבְנֵי עֵשָׂו שֶׁיְּקַבְּלוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא רָצוּ׃

הופיע מהר פארן. שֶׁהָלַךְ שָׁם וּפָתַח לִבְנֵי יִשְׁמָעֵאל שֶׁיְּקַבְּלוּהָ וְלֹא רָצוּ (ספרי)׃

ואתה. לְיִשְׂרָאֵל׃

מרבבת קדש — וְעִמּוֹ מִקְצָת רִבְבוֹת מַלְאֲכֵי קֹדֶשׁ וְלֹא כֻלָּם וְלֹא רֻבָּם, וְלֹא כְּדֶרֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁמַּרְאֶה כָּל כְּבוֹד עָשְׂרוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ בְּיוֹם חֻפָּתוֹ (שם)׃

אש דת. שֶׁהָיְתָה כְתוּבָה מֵאָז לְפָנָיו בְּאֵשׁ שְׁחוֹרָה עַל גַּב אֵשׁ לְבָנָה, נָתַן לָהֶם בַּלּוּחוֹת כְּתָב יַד יְמִינוֹ (עי׳ תנחומא בראשית א׳); דָּ״אַ — **אש דת** כְּתַרְגּוּמוֹ, שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ׃

ג׳ אַף חֹבֵב עַמִּים כָּל־קְדֹשָׁיו בְּיָדֶךָ וְהֵם תֻּכּוּ לְרַגְלֶךָ יִשָּׂא מִדַּבְּרֹתֶיךָ׃

אף חבב עמים. גַּם חִבָּה יְתֵרָה חָבַב אֶת הַשְּׁבָטִים; כָּל אֶחָד וְאֶחָד קָרוּי עַם, שֶׁהָרֵי בִנְיָמִין לְבַדּוֹ הָיָה עָתִיד לְהִוָּלֵד כְּשֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְיַעֲקֹב (בראשית ל״ה), ״גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ״׃

כל קדשיו בידך. נַפְשׁוֹת הַצַּדִּיקִים גְּנוּזוֹת אִתּוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א כ״ה) ״וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֵת ה׳ אֱלֹהֶיךָ״ (ספרי)׃

והם תכו לרגלך. וְהֵם רְאוּיִם לְכָךְ, שֶׁהָרֵי תִּוּכוּ עַצְמָן לְתוֹךְ תַּחְתִּית הָהָר לְרַגְלֶךָ בְּסִינַי׃

תכו. לְשׁוֹן פֶּעָלוּ, הֻתַּוְּכוּ לְתוֹךְ מַרְגְּלוֹתֶיךָ׃

ישא מדברתיך. נָשְׂאוּ עֲלֵיהֶם עֹל תּוֹרָתְךָ (ספרי)׃

מדברתיך. הַמ״ם בּוֹ קָרוֹב לְיסוֹד, כְּמוֹ (במדבר ז׳), ״וַיִּשְׁמַע אֶל הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו״, ״וָאֶשְׁמַע אֶת מִדַּבֵּר אֵלָי״ (יחזקאל ב׳) כְּמוֹ מִתְדַּבֵּר אֵלַי, אַף זֶה **מדברתיך** — מַה שֶּׁהָיִיתָ מְדַבֵּר לְהַשְׁמִיעֵנִי לֵאמֹר לָהֶם, טי״ש פורפרלירש בְּלַעַז. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם שֶׁהָיוּ נוֹטְעִים עַל פִּי דְּבָרֶיךָ, וְהַמ״ם בּוֹ שִׁמּוּשׁ, מְשַׁמֶּשֶׁת לְשׁוֹן מִן. דָּבָר אַחֵר — **אף חבב עמים**, אַף בִּשְׁעַת חִבָּתָן שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁהֲרֵאיתָ לָאֻמּוֹת פָּנִים שׂוֹחֲקוֹת וּמְסַרְתָּ אֶת יִשְׂרָאֵל בְּיָדָם, **כל קדושיו בידך**, כָּל צַדִּיקֵיהֶם וְטוֹבֵיהֶם דָּבְקוּ בְּךָ וְלֹא מָשׁוּ מֵאַחֲרֶיךָ וְאַתָּה שׁוֹמְרָם׃

והם תכו לרגלך. וְהֵם מִתְמַצְּעִים וּמִתְכַּנְּסִים לְתַחַת צִלְּךָ.

ישא מדברתיך. מְקַבְּלִים גְּזֵרוֹתֶיךָ וְדָתוֹתֶיךָ בְּשִׂמְחָה, וְאֵלֶּה דִּבְרֵיהֶם׃

ד׳ תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב׃

תורה. אֲשֶׁר **צוה לנו משה מורשה** הִיא לִקְהִלַּת יַעֲקֹב, אַחֲזוּהָ וְלֹא נַעֲזְבֻהָ׃

ה׳ וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עָם יַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃

ויהי. הַקָּבָ״ה׃

בישרון מלך. תָּמִיד עֹל מַלְכוּתוֹ עֲלֵיהֶם׃

בהתאסף. בְּכָל הִתְאַסֵּף רָאשֵׁי חֻשְׁבּוֹן אֲסִיפָתָם׃

ראשי. כְּמוֹ (שמות ל׳) ״כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ״, רְאוּיִין אֵלּוּ שֶׁאֲבָרְכֵם. דָּ״אַ — **בהתאסף.** בְּהִתְאַסְּפָם יַחַד בַּאֲגַדָּה אַחַת וְשָׁלוֹם בֵּינֵיהֶם, הוּא מַלְכָּם, וְלֹא כְּשֶׁיֵּשׁ מַחֲלֹקֶת בֵּינֵיהֶם (ספרי)׃

ו יְחִי רְאוּבֵן וְאַל־יָמֻת וִיהִי מְתָיו מִסְפָּר׃ {ס}

יחי ראובן. בְּעוֹלָם הַזֶּה׃

ואל ימות לָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁלֹּא יִזָּכֵר לוֹ מַעֲשֶׂה בִלְהָה (עי׳ שם)׃

ויהי מתיו מספר. נִמְנִין בְּמִנְיַן שְׁאָר אֶחָיו, דְּגְמָא הִיא זוֹ, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל״ה) ״וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה, וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר״, שֶׁלֹּא יָצָא מִן הַמִּנְיָן׃

ז וְזֹאת לִיהוּדָה וַיֹּאמַר שְׁמַע יְהוָה קוֹל יְהוּדָה וְאֶל־עַמּוֹ תְּבִיאֶנּוּ יָדָיו רַב לּוֹ וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ {פ}

וזאת ליהודה. סָמֹךְ יְהוּדָה לְרְאוּבֵן מִפְּנֵי שֶׁשְּׁנֵיהֶם הוֹדוּ עַל קִלְקוּל שֶׁבְּיָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר ״אֲשֶׁר חָכָמִים יַגִּידוּ וְגוֹ׳ לָהֶם לְבַדָּם וְגוֹ׳ וְלֹא עָבַר זָר בְּתוֹכָם״ (איוב ט״ו); וְעוֹד פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר הָיוּ עַצְמוֹת יְהוּדָה מִתְגַּלְגְּלִין בָּאָרוֹן מִפְּנֵי נִדּוּי שֶׁקִּבֵּל עָלָיו, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים״ (בראשית מ״ד), אָמַר מֹשֶׁה מִי גָּרַם לִרְאוּבֵן שֶׁיּוֹדֶה? יְהוּדָה וְכוּ׳ (סוטה ז׳)׃

שמע ה׳ קול יהודה. תְּפִלַּת דָּוִד וּשְׁלֹמֹה וְאָסָא מִפְּנֵי הַכּוֹשִׁים, וִיהוֹשָׁפָט מִפְּנֵי הָעַמּוֹנִים, וְחִזְקִיָּה מִפְּנֵי סַנְחֵרִיב׃

ואל עמו תביאנו. לְשָׁלוֹם מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה׃

ידיו רב לו. יָרִיבוּ רִיבוֹ וְיִנָּקְמוּ נִקְמָתוֹ׃

ועזר מצריו תהיה. עַל יְהוֹשָׁפָט הִתְפַּלֵּל עַל מִלְחֶמֶת רָאמוֹת גִּלְעָד, ״וַיִּזְעַק יְהוֹשָׁפָט וַה׳ עֲזָרוֹ״ (דברי הימים ב׳ י״ח); דְּ״אַ — **שמע ה׳ קול יהודה**, כָּאן רָמַז לְשִׁמְעוֹן מִתּוֹךְ בִּרְכוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה, וְאַף כְּשֶׁחָלְקוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נָטַל שִׁמְעוֹן מִתּוֹךְ גּוֹרָלוֹ שֶׁל יְהוּדָה, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י״ט) ״מֵחֶבֶל בְּנֵי יְהוּדָה נַחֲלַת בְּנֵי שִׁמְעוֹן״ (וּמִפְּנֵי מָה לֹא יָחַד לוֹ בְּרָכָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ? שֶׁהָיָה בִּלְבּוֹ עָלָיו עַל מַה שֶּׁעָשָׂה בַּשִּׁטִּים, כֵּן כָּתוּב בְּאַגָּדַת תְּהִלִּים׃)

ח וּלְלֵוִי אָמַר תֻּמֶּיךָ וְאוּרֶיךָ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוֹ בְּמַסָּה תְּרִיבֵהוּ עַל־מֵי מְרִיבָה׃

וללוי אמר. וְעַל לֵוִי אָמַר׃

תמיך ואורך. כְּלַפֵּי שְׁכִינָה הוּא מְדַבֵּר׃

אשר נסיתו במסה. שֶׁלֹּא נִתְלוֹנְנוּ עִם שְׁאָר הַמַּלִּינִים׃

תריבהו וגו׳. כְּתַרְגּוּמוֹ. דְּ״אַ — **תריבהו על מי מריבה**, נִסְתַּקַּפְתָּ לוֹ לָבֹא בַּעֲלִילָה, אִם מֹשֶׁה אָמַר שִׁמְעוּ נָא הַמֹּרִים, אַהֲרֹן וּמִרְיָם מָה עָשׂוּ? (ספרי)׃

ט הָאֹמֵר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רְאִיתִיו וְאֶת־אֶחָיו לֹא הִכִּיר וְאֶת־בָּנָו לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרָתֶךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצֹרוּ׃

האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו. כְּשֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל וְאָמַרְתִּי ״מִי לַה׳ אֵלָי״ (שמות ל״ב), נֶאֶסְפוּ אֵלַי כָּל בְּנֵי לֵוִי וְצִוִּיתִים לַהֲרֹג אֶת אֲבִי אִמּוֹ וְהוּא מִיִּשְׂרָאֵל אוֹ אֶת אָחִיו מֵאִמּוֹ אוֹ בֶּן בִּתּוֹ, וְכֵן עָשׂוּ. וְאִי אֶפְשָׁר לְפָרֵשׁ אָבִיו מַמָּשׁ וְאָחִיו מֵאָבִיו וְכֵן בָּנָיו מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי לְוִיִּים הֵם, וּמִשֵּׁבֶט לֵוִי לֹא חָטָא אֶחָד מֵהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם) ״כָּל בְּנֵי לֵוִי״׃

כי שמרו אמרתך. ״לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים״ (שמות כ, ב)׃

ובריתך ינצרו. בְּרִית מִילָה, שֶׁאוֹתָם שֶׁנּוֹלְדוּ בַּמִּדְבָּר שֶׁל יִשְׂרָאֵל לֹא מָלוּ אֶת בְּנֵיהֶם, וְהֵם הָיוּ מוּלִין וּמָלִין אֶת בְּנֵיהֶם׃

י יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל־מִזְבְּחֶךָ׃

יורו משפטיך. רְאוּיִין אֵלּוּ לְכָךְ׃

וכליל. עוֹלָה (יומא כ״ו)׃

י״א בָּרֵךְ יְהוָה חֵילוֹ וּפֹעַל יָדָיו תִּרְצֶה מְחַץ מָתְנַיִם קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִן־יְקוּמוּן׃ {ס}

מחץ מתנים קמיו. מְחַץ קָמָיו מִכַּת מָתְנַיִם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס״ט) ״וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד״, וְעַל הַמְּעוֹרְרִין עַל הַכְּהֻנָּה אָמַר כֵּן. דְּ״אַ — רָאָה שֶׁעָתִידִין חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו לְהִלָּחֵם עִם הַיְוָנִים וְהִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם, לְפִי שֶׁהָיוּ מוּעָטִים — י״ב בְּנֵי חַשְׁמוֹנַאי וְאֶלְעָזָר — כְּנֶגֶד כַּמָּה וְכַמָּה רְבָבוֹת, לְכָךְ נֶאֱמַר **ברך ה׳ חילו ופעל ידיו תרצה** (בראשית רבה צ״ט)׃

ומשנאיו מן יקומון. מְחַץ קָמָיו וּמְשַׂנְאָיו מִהְיוֹת לָהֶם תְּקוּמָה׃

י״ב לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד יְהוָה יִשְׁכֹּן לָבֶטַח עָלָיו חֹפֵף עָלָיו כָּל־הַיּוֹם וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן׃ {ס}

לבנימן אמר. לְפִי שֶׁבִּרְכַּת לֵוִי בַּעֲבוֹדַת הַקָּרְבָּנוֹת וְשֶׁל בִּנְיָמִין בְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, בְּחֶלְקוֹ, סָמָךְ זֶה לָזֶה, וְסָמַךְ יוֹסֵף אַחֲרָיו, שֶׁאַף הוּא מִשְׁפַּן שִׁילֹה הָיָה בָּנוּי בְּחֶלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים ע״ח) ״וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וְגוֹ׳״, וּלְפִי שֶׁבֵּית עוֹלָמִים חָבִיב מִשִּׁילֹה לָכֶךְ הִקְדִּים בִּנְיָמִין לְיוֹסֵף:

חפף עליו. מְכַסֶּה אוֹתוֹ וּמֵגֵן עָלָיו:

כל היום. לְעוֹלָם, מִשֶּׁנִּבְחֲרָה יְרוּשָׁלַיִם לֹא שָׁרְתָה שְׁכִינָה בְּמָקוֹם אַחֵר:

ובין כתפיו שכן. בְּגִבְהּ אַרְצוֹ הָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בָּנוּי, אֶלָּא שְׁנָמוּךְ עֶשְׂרִים וְשָׁלוֹשׁ אַמָּה מֵעֵין עֵיטָם, וְשָׁם הָיָה דַּעְתּוֹ שֶׁל דָּוִד לִבְנוֹתוֹ, כְּדְאִיתָא בִּשְׁחִיטַת קָדָשִׁים (זבחים נ״ד) אָמְרֵי נְתָתֵי בֵּיהּ פּוּרְתָּא, מִשּׁוּם דִּכְתִיב ״וּבֵין כְּתֵפָיו שָׁכֵן״ — אֵין לְךָ נָאֶה בַּשּׁוֹר יוֹתֵר מִכְּתֵפָיו:

י״ג **וּלְיוֹסֵף אָמַר מְבֹרֶכֶת יְהוָה אַרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל וּמִתְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת:**

מברכת ה׳ ארצו. שֶׁלֹּא הָיְתָה בְּנַחֲלַת הַשְּׁבָטִים אֶרֶץ מְלֵאָה כָּל טוּב כְּאַרְצוֹ שֶׁל יוֹסֵף (עי׳ ספרי):

ממגד. לְשׁוֹן עֲדָנִים וּמֶתֶק:

ומתהום. שֶׁמַּתְהוֹם עוֹלֶה וּמְלַחְלֵחַ אוֹתָהּ מִלְמַטָּה; אַתָּה מוֹצֵא בְּכָל הַשְּׁבָטִים בִּרְכָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מֵעֵין בִּרְכָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב:

י״ד **וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יְרָחִים:**

וממגד תבואת שמש. שֶׁהָיְתָה אַרְצוֹ פְּתוּחָה לַחַמָּה וּמְמַתֶּקֶת הַפֵּרוֹת (ספרי):

גרש ירחים. יֵשׁ פֵּרוֹת שֶׁהַלְּבָנָה מְבַשֶּׁלְתָּן וְאֵלּוּ הֵן קִשּׁוּאִין וּדְלוּעִין; דָּ״אַ — **גרש ירחים.** שֶׁהָאָרֶץ מְגָרֶשֶׁת וּמוֹצִיאָה מֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ:

ט״ו **וּמֵרֹאשׁ הָרְרֵי־קֶדֶם וּמִמֶּגֶד גִּבְעוֹת עוֹלָם:**

ומראש הררי קדם. וּמְבֹרֶכֶת מֵרֹאשִׁית בְּשׁוּל הַפֵּרוֹת, שֶׁהָרָרֵיהָ מַקְדִּימִין לְבַכֵּר בְּשׁוּל פֵּרוֹתֵיהֶם. דָּ״אַ — מַגִּיד שֶׁקָּדְמָה בְּרִיאָתָן לִשְׁאָר הָרִים (שם):

גבעות עולם. גְּבָעוֹת הָעוֹשׂוֹת פֵּרוֹת לְעוֹלָם וְאֵינָן פּוֹסְקוֹת מֵעֵצֶר הַגְּשָׁמִים:

ט״ז **וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמְלֹאָהּ וּרְצוֹן שֹׁכְנִי סְנֶה תָּבוֹאתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו:**

ורצון שכני סנה. כְּמוֹ שׁוֹכֵן סְנֶה; וּתְהֵא אַרְצוֹ מְבֹרֶכֶת מֵרְצוֹנוֹ וְנַחַת רוּחוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה הַנִּגְלֶה עָלֵי תְּחִלָּה בַּסְּנֶה:

רצון. נַחַת רוּחַ וּפְיּוּס, וְכֵן כָּל רָצוֹן שֶׁבַּמִּקְרָא:

תבואתה. בְּרָכָה זוֹ **לראש יוסף**:

נזיר אחיו. שֶׁהִפְרִישׁ מֵאֶחָיו בִּמְכִירָתוֹ (עי׳ ספרי):

י״ז **בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנַי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: {ס}**

בכור שורו. יֵשׁ בְּכוֹר שֶׁהוּא לְשׁוֹן גְּדֻלָּה וּמַלְכוּת, שֶׁנֶּאֱמַר ״אַף אֲנִי בְּכוֹר אֶתְּנֵהוּ״ (תהילים פ״ט), וְכֵן ״בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל״ (שמות ד׳) — מֶלֶךְ הַיּוֹצֵא מִמֶּנּוּ, וְהוּא יְהוֹשֻׁעַ שֶׁפִּחֵחוּ קֶשֶׁה כְּשׁוֹר לִכְבֹּשׁ כַּמָּה מְלָכִים:

הדר לו. נָתוּן לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר ״וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו״ (במדבר כ״ז):

וקרני ראם קרניו. שׁוֹר כִּחוֹ קָשֶׁה, וְאֵין קַרְנָיו נָאוֹת, אֲבָל רְאֵם קַרְנָיו נָאוֹת וְאֵין כִּחוֹ קָשֶׁה, נָתַן לִיהוֹשֻׁעַ כִּחוֹ שֶׁל שׁוֹר וְיָפִי קַרְנֵי רְאֵם (ספרי):

אפסי ארץ. שְׁלוֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים אֶפְשָׁר שֶׁכֻּלָּם מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הָיוּ? אֶלָּא אֵין לְךָ כָּל מֶלֶךְ וְשִׁלְטוֹן שֶׁלֹּא קָנָה לוֹ פַּלְטֵרִין וַאֲחָזָה בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁחֲשׁוּבָה לְכֻלָּם הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ג׳) ״נַחֲלַת צְבִי צְבָאוֹת גּוֹיִם״ (עי׳ ספרי):

והם רבבות אפרים. אוֹתָם הַמְנֻגָּחִים הֵם הָרְבָבוֹת שֶׁהָרַג יְהוֹשֻׁעַ שֶׁבָּא מֵאֶפְרַיִם:

והם אלפי מנשה. הֵם הָאֲלָפִים שֶׁהָרַג גִּדְעוֹן בְּמִדְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים ח׳) ״וְזֶבַח וְצַלְמֻנָּע בַּקַּרְקֹר וְגוֹ׳״:

י״ח **וְלִזְבוּלֻן אָמַר שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאֹהָלֶיךָ:**

ולזבולן אמר. אֵלּוּ חֲמִשָּׁה שְׁבָטִים שֶׁבֵּרַךְ בָּאַחֲרוֹנָה — זְבוּלֻן גָּד דָּן וְנַפְתָּלִי וְאָשֵׁר — כָּפַל שְׁמוֹתֵיהֶם לְחַזְּקָם וּלְהַגְבִּירָם, לְפִי שֶׁהָיוּ חַלָּשִׁים שֶׁבְּכָל הַשְּׁבָטִים, הֵם הֵם שֶׁהוֹלִיךְ יוֹסֵף לִפְנֵי פַּרְעֹה שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית מ״ז) ״וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים״, לְפִי שֶׁנִּרְאִים חַלָּשִׁים וְלֹא יָשִׂים אוֹתָם לוֹ שָׂרֵי מִלְחַמְתּוֹ:

שמח זבולן בצאתך וישכר באהליך. זְבוּלֻן וְיִשָּׂשכָר עָשׂוּ שַׁתָּפוּת, זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְיוֹצֵא לְפַרְקְמַטְיָא בִּסְפִינוֹת וּמְשַׁתֵּכֵר וְנוֹתֵן לְתוֹךְ פִּיו שֶׁל יִשָּׂשכָר, וְהֵם יוֹשְׁבִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, לְפִיכָךְ הַקְּדִים זְבוּלֻן לְיִשָּׂשכָר שֶׁתּוֹרָתוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר עַל יְדֵי זְבוּלֻן הָיְתָה (בראשית רבה צ״ט):

שמח זבולן בצאתך. הַצְלַח בְּצֵאתְךָ לִסְחוֹרָה:

וישכר. הַצְלַח בִּישִׁיבַת אׇהֳלֶיךָ לַתּוֹרָה, לְיַשֵּׁב וּלְעַבֵּר שָׁנִים וְלִקְבַּע חֲדָשִׁים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דהי״א י״ב) ״וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לָעִתִּים.. רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם״, רָאשֵׁי סַנְהֶדְרִין הָיוּ עוֹסְקִים בְּכָךְ, וְעַל פִּי קְבִיעוֹת עִתֵּיהֶם וְעִבּוּרֵיהֶם —

י״ט עַמִּים֙ הַר־יִקְרָ֣אוּ שָׁ֔ם יִזְבְּח֥וּ זִבְחֵי־צֶ֖דֶק כִּ֣י שֶׁ֤פַע יַמִּים֙ יִ֣ינָ֔קוּ וּשְׂפֻנֵ֖י טְמוּנֵ֥י חֽוֹל׃ {ס}

עמים. שֶׁל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:

הר יקראו. לְהַר הַמּוֹרִיָּה יֵאָסְפוּ, כָּל אַסִיפָה עַל יְדֵי קְרִיאָה הִיא, וְשָׁם **יזבחו** בָּרְגָלִים **זבחי צדק**:

כי שפע ימים ינקו. יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן, וְיֵהָא לָהֶם פְּנַאי לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה:

ושפני טמוני חול. כִּסּוּיֵי טְמוּנֵי חוֹל, טָרִית וְחִלָּזוֹן וּזְכוּכִית לְבָנָה הַיּוֹצְאִים מִן הַיָּם וּמִן הַחוֹל, וּבְחֶלְקוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן הָיָה כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּמַסֶּכֶת מְגִלָּה (דף ו׳) ״זְבוּלֻן עַם חֵרֵף נַפְשׁוֹ לָמוּת״ (שופטים ה׳) מִשּׁוּם דְּ״נַפְתָּלִי עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה״ (שם), הָיָה מִתְרַעֵם זְבוּלֻן עַל חֶלְקוֹ — לְאָחִי נָתַתָּ שָׂדוֹת וּכְרָמִים וְכוּ׳ (ספרי):

ושפני. לְשׁוֹן כִּסּוּי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ו׳) ״וַיְכַסֶּף אֶת הַבַּיִת״, ״וְסָפֶן בָּאֶרֶז״ (ירמיהו כב, יד) וְתַרְגּוּמוֹ ״וּמְטַלָּל בְּכִיוֹרֵי אַרְזָא״. דְּ״אַ — **עמים הר יקראו** עַל יְדֵי פַּרְקְמַטְיָא שֶׁל זְבוּלֻן תַּגָּרֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם בָּאִים אֶל אַרְצוֹ, וְהוּא עוֹמֵד עַל הַסְּפָר וְהֵם אוֹמְרִים הוֹאִיל וְנִצְטַעַרְנוּ עַד כָּאן נֵלֵךְ עַד יְרוּשָׁלַיִם וְנִרְאֶה מַה יִּרְאָתָהּ שֶׁל אֻמָּה זוֹ וּמַה מַּעֲשֶׂיהָ, וְהֵם רוֹאִים כָּל יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִים לֶאֱלוֹהַּ אֶחָד וְאוֹכְלִים מַאֲכָל אֶחָד — לְפִי שֶׁהַגּוֹיִם אֱלוֹהוֹ שֶׁל זֶה לֹא כֵאלוֹהוֹ שֶׁל זֶה וּמַאֲכָלוֹ שֶׁל זֶה לֹא כְמַאֲכָלוֹ שֶׁל זֶה — וְהֵם אוֹמְרִים אֵין אַמָּה כְּשֵׁרָה כָּזוֹ וּמִתְגַּיְּרִין שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק (ספרי):

כי שפע ימים ינקו. זְבוּלֻן וְיִשָּׂשכָר הַיָּם נוֹתֵן לָהֶם מָמוֹן בְּשֶׁפַע:

כ׳ וּלְגָ֖ד אָמַ֑ר בָּר֣וּךְ מַרְחִ֣יב גָּ֔ד כְּלָבִ֥יא שָׁכֵ֖ן וְטָ֣רַף זְר֑וֹעַ אַף־קָדְקֹֽד׃

ברוך מרחיב גד. מְלַמֵּד שֶׁהָיָה תְּחוּמוֹ שֶׁל גָּד מַרְחִיב וְהוֹלֵךְ כְּלַפֵּי מִזְרָח (שם):

כלביא שכן. לְפִי שֶׁהָיָה סָמוּךְ לַסָּפָר, לְפִיכָךְ נִמְשַׁל בַּאֲרָיוֹת, שֶׁכָּל הַסְּמוּכִים לַסָּפָר צְרִיכִים לִהְיוֹת גִּבּוֹרִים (שם):

וטרף זרוע אף קדקד. הֲרוּגֵיהֶן הָיוּ נִכָּרִין, חוֹתְכִים הָרֹאשׁ עִם הַזְּרוֹעַ בְּמַכָּה אַחַת:

כ״א וַיַּ֤רְא רֵֽאשִׁית֙ ל֔וֹ כִּי־שָׁ֥ם חֶלְקַ֖ת מְחֹקֵ֣ק סָפ֑וּן וַיֵּתֵ֣א רָאשֵׁ֤י עָם֙ צִדְקַ֣ת יְהוָ֔ה וּמִשְׁפָּטָ֖יו עִם־יִשְׂרָאֵ֑ל {ס}

וירא ראשית לו. רָאָה לִטֹּל לוֹ חֵלֶק בְּאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג, שֶׁהִיא רֵאשִׁית כִּבּוּשׁ הָאָרֶץ:

כי שם חלקת. כִּי יָדַע אֲשֶׁר שָׁם בְּנַחֲלָתוֹ **חלקת** שְׂדֵה קְבוּרַת **מחקק**, וְהוּא מֹשֶׁה (עי׳ ספרי; סוטה י״ג):

ספון. אוֹתָהּ חֶלְקָה סְפוּנָה וּטְמוּנָה מִכָּל בְּרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ל״ד) ״וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ״:

ויתא. גָּד:

ראשי עם. הֵם הָיוּ הוֹלְכִין לִפְנֵי הֶחָלוּץ בְּכִבּוּשׁ הָאָרֶץ, לְפִי שֶׁהָיוּ גִּבּוֹרִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר ״וְאַתֶּם תַּעַבְרוּ חֲמֻשִׁים לִפְנֵי אֲחֵיכֶם וְגוֹ׳״ (יהושע א׳):

צדקת ה׳ עשה. שֶׁהֶאֱמִינוּ דִּבְרֵיהֶם וְשָׁמְרוּ הַבְטָחָתָם לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן עַד שֶׁכָּבְשׁוּ וְחָלְקוּ; דְּ״אַ — **ויתא** מֹשֶׁה **ראשי עם, צדקת ה׳ עשה** עַל מֹשֶׁה אָמוּר (עי׳ ספרי):

כ״ב וּלְדָ֣ן אָמַ֔ר דָּ֖ן גּ֣וּר אַרְיֵ֑ה יְזַנֵּ֖ק מִן־הַבָּשָֽׁן׃

דן גור אריה. אַף הוּא הָיָה סָמוּךְ לַסָּפָר, לְפִיכָךְ מוֹשְׁלוֹ בַּאֲרָיוֹת (שם):

יזנק מן הבשן. כְּתַרְגּוּמוֹ, שֶׁהָיָה הַיַּרְדֵּן יוֹצֵא מֵחֶלְקוֹ מִמַּעֲרַת פַּמְיָאס, וְהִיא לְשֶׁם שֶׁהִיא בְּחֶלְקוֹ שֶׁל דָּן, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י״ט) ״וַיִּקְרְאוּ לְלֶשֶׁם דָּן״, וְזִנּוּקוֹ וְקִלּוּחוֹ מִן הַבָּשָׁן. דְּ״אַ — מַה זִּנּוּק זֶה יוֹצֵא מִמָּקוֹם אֶחָד וְנֶחֱלָק לִשְׁנֵי מְקוֹמוֹת, כָּךְ שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּן נָטְלוּ חֵלֶק בִּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת, תְּחִלָּה נָטְלוּ בִּצְפוֹנִית מַעֲרָבִית — עֶקְרוֹן וּסְבִיבוֹתֶיהָ — וְלֹא סָפְקוּ לָהֶם, וּבָאוּ וְנִלְחֲמוּ עִם לֶשֶׁם שֶׁהִיא פַּמְיָאס, וְהִיא בִּצְפוֹנִית מִזְרָחִית — שֶׁהָרֵי הַיַּרְדֵּן יוֹצֵא מִמַּעֲרַת פַּמְיָאס וְהִיא בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבָא מֵהַצְּפוֹן לַדָּרוֹם, וְכֻלָּהּ בִּקְצֵה יָם הַמֶּלַח שֶׁהוּא בְּמִזְרָח יְהוּדָה שֶׁנָּטַל בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל — כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסֵפֶר יְהוֹשֻׁעַ, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר (שם) ״וַיֵּצֵא גְּבוּל בְּנֵי דָן מֵהֶם וַיַּעֲלוּ בְנֵי דָן וַיִּלָּחֲמוּ עִם לֶשֶׁם וְגוֹ׳״ — יָצָא גְּבוּלָם מִכָּל אוֹתוֹ הָרוּחַ שֶׁהִתְחִילוּ לִנְחֹל בּוֹ (ספרי):

כ״ג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בִּרְכַּת יְהוָה יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה׃ {ס}

שבע רצון. שֶׁהָיְתָה אַרְצוֹ שְׂבֵעָה כָּל רְצוֹן יוֹשְׁבֶיהָ׃

ים ודרום ירשה. יָם כִּנֶּרֶת נָפְלָה בְּחֶלְקוֹ, וְנָטַל מִלֹּא חֶבֶל חֵרֶם בִּדְרוֹמָהּ, לְפוּרֹשׁ חֲרָמִים וּמִכְמוֹרוֹת (ב״ק פ״א)׃

ירשה. לְשׁוֹן צִוּוּי, כְּמוֹ ״עֲלֵה רֵשׁ״ (דברים א׳), וְהַטַּעַם שֶׁלְּמַעְלָה בָּרֵ״ישׁ מוֹכִיחַ, כְּמוֹ סְלַח, יְדַע, לְקַח, שְׁמַע, כְּשֶׁמּוֹסִיף בּוֹ ה״א יִהְיֶה הַטַּעַם לְמַעְלָה סְלָחָה, יְדָעָה, לְקָחָה, שְׁמָעָה, אַף כָּאן יְרֵשָׁה לְשׁוֹן צִוּוּי, וּבַמָּסֹרֶת הַגְּדוֹלָה מָצִינוּ בְּאַלְפָּא בֵּיתָא לְשׁוֹן צִוּוּי דְּטַעְמֵיהוֹן מִלְּעֵיל׃

כ״ד וּלְאָשֵׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבָּנִים אָשֵׁר יְהִי רְצוּי אֶחָיו וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ׃

ברוך מבנים אשר. רָאִיתִי בְּסִפְרֵי — אֵין לְךָ בְּכָל הַשְּׁבָטִים שֶׁנִּתְבָּרֵךְ בְּבָנִים כְּאָשֵׁר, וְאֵינִי יוֹדֵעַ כֵּיצַד׃

יהי רצוי אחיו. שֶׁהָיָה מִתְרַצֶּה לְאֶחָיו בְּשֶׁמֶן אַנְפִּיקִינוֹן וּבְקַפְלָאוֹת, וְהֵם מְרַצִּין לוֹ בִּתְבוּאָה. דָּ״אַ — **יהי רצוי אחיו** שֶׁהָיוּ בְנוֹתָיו נָאוֹת, וְהוּא שֶׁנֶּאֱמַר בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דבהי״א ז׳) ״הוּא אֲבִי בִרְזָיִת״, שֶׁהָיוּ בְנוֹתָיו נְשׂוּאוֹת לִכְהֲנִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים הַנִּמְשָׁחִים בְּשֶׁמֶן זַיִת׃

וטבל בשמן רגלו. שֶׁהָיְתָה אַרְצוֹ מוֹשֶׁכֶת שֶׁמֶן כְּמַעְיָן, וּמַעֲשֶׂה שֶׁנִּצְטָרְכוּ אַנְשֵׁי לוּדְקִיָּא לְשֶׁמֶן, מִנּוּ לָהֶם פּוּלְמוּסְטוּס אֶחָד, וכו׳ כִּדְאִיתָא בְּמְנָחוֹת (דף פ״ה)׃

כ״ה בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ וּכְיָמֶיךָ דָּבְאֶךָ׃

ברזל ונחשת מנעלך. עַכְשָׁו הוּא מְדַבֵּר כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיוּ גִּבּוֹרֵיהֶם יוֹשְׁבִים בְּעָרֵי הַסְּפָר וְנוֹעֲלִים אוֹתָהּ שֶׁלֹּא יוּכְלוּ הָאוֹיְבִים לְכָנֵס בָּהּ, כְּאִילּוּ הִיא סְגוּרָה בְּמַנְעוּלִים וּבְרִיחִים שֶׁל בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת. דָּ״אַ, **ברזל ונחשת מנעלך** — אַרְצְכֶם נְעוּלָה בְּהָרִים שֶׁחוֹצְבִין מֵהֶם בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת, וְאַרְצוֹ שֶׁל אָשֵׁר הָיְתָה מַנְעוּלָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (ספרי)׃

וכימיך דבאך. וּכְיָמִים שֶׁהֵם טוֹבִים לָךְ, שֶׁהֵן יְמֵי תְּחִלָּתְךָ, יְמֵי נְעוּרֶיךָ, כֵּן יִהְיוּ יְמֵי זִקְנָתְךָ, שֶׁהֵם דּוֹאֲבִים זָבִים וּמִתְמוֹטְטִים. דָּ״אַ, **וכימיך דבאך** כְּמִנְיַן יָמֶיךָ — כָּל הַיָּמִים שֶׁהֵם אַתָּם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — יִהְיֶה דָּבְאֶךָ, שֶׁכָּל הָאֲרָצוֹת יִהְיוּ דּוֹאֲבוֹת כֻּלָּךְ וְזָהָב לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁתְּהֵא מְבֹרֶכֶת בְּפֵרוֹת וְכָל הָאֲרָצוֹת מִתְפַּרְנְסוֹת הֵימֶנָּה וּמִמְּשִׁיכוֹת לָהּ כַּסְפָּם וּזְהָבָם, אשקו״רנט, הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב כֻּלָּה מֵהֶם שֶׁהֵן מְזִיבוֹת אוֹתוֹ לְאַרְצָכֶם׃

כ״ו אֵין כָּאֵל יְשֻׁרוּן רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ וּבְגַאֲוָתוֹ שְׁחָקִים׃

אין כאל ישרון. דַּע לְךָ יְשֻׁרוּן שֶׁאֵין כָּאֵל בְּכָל אֱלֹהֵי הָעַמִּים וְלֹא כְּצוּרְךָ צוּרָם׃

רכב שמים. הוּא אוֹתוֹ אֱלוֹהַּ שֶׁבְּעֶזְרֶךָ, **ובגאותו** הוּא רוֹכֵב **שחקים**׃

כ״ז מְעֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זְרֹעֹת עוֹלָם וַיְגָרֶשׁ מִפָּנֶיךָ אוֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשְׁמֵד׃

מענה אלהי קדם. לְמָעוֹן הֵם הַשְׁחָקִים לֵאלֹהֵי קֶדֶם, שֶׁקָּדַם לְכָל אֱלֹהִים וּבָרַר לוֹ שְׁחָקִים לְשָׁבְתּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ, וּמִתַּחַת מְעוֹנָתוֹ כָּל בַּעֲלֵי זְרוֹעַ שׁוֹכְנִים׃

זרעת עולם. סִיחוֹן וְעוֹג וּמַלְכֵי כְּנַעַן שֶׁהָיוּ תָּקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ שֶׁל עוֹלָם, לְפִיכָךְ עַל כָּרְחָם יֶחֶרְדוּ וְיָזוּעוּ וְכֹחָם חָלַשׁ מִפָּנָיו, לְעוֹלָם אִימַת הַגְּבוּהַּ עַל הַנָּמוּךְ, וְהוּא שֶׁהַפַּח וְהַגְּבוּרָה שֶׁלּוֹ בְּעֶזְרֶךָ׃

ויגרש מפניך אויב, ויאמר. לְךָ **השמד** אוֹתָם׃

מענה. כָּל תֵּיבָה שֶׁצְּרִיכָה לַמַּ״ד בִּתְחִלָּתָהּ הֻטַּל לָהּ ה״א בְּסוֹפָהּ (יבמות י״ג)׃

כ״ח וַיִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בֶּטַח בָּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל־אֶרֶץ דָּגָן וְתִירֹשׁ אַף־שָׁמָיו יַעַרְפוּ טָל׃

בטח בדד. כָּל יָחִיד וְיָחִיד אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ מְפֻזָּרִין וְאֵין צְרִיכִין לְהִתְאַסֵּף וְלֵישֵׁב יַחַד מִפְּנֵי הָאוֹיֵב׃

עין יעקב. כְּמוֹ ״וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח״ (במדבר י״א) כְּעֵין הַבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָם יַעֲקֹב, לֹא כְּבָדָד שֶׁאָמַר יִרְמְיָה ״בָּדָד יָשַׁבְתִּי״ (ירמיהו ט״ו), אֶלָּא כְּעֵין הַבְּטָחָה שֶׁהִבְטִיחָם יַעֲקֹב (בראשית מ״ח) ״וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם״ (עי׳ ספרי)׃

יערפו. יִטְּפוּ׃

אַף **שמיו יערפו טל.** אַף בִּרְכָתוֹ שֶׁל יִצְחָק נוֹסֶפֶת עַל בִּרְכָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב ״וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳״׃

כ״ט אַשְׁרֶיךָ* *(בספרי תימן אַשְׁלֶיךָ באל״ף גדולה)* יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ׃ {ס}

אשריך ישראל. לְאַחַר שֶׁפָּרַט לָהֶם הַבְּרָכוֹת, אָמַר לָהֶם מַה לִּי לִפְרֹט לָכֶם כָּל דָּבָר? הַכֹּל שֶׁלָּכֶם׃

אשריך, מי כמוך. תְּשׁוּעָתְךָ בַּה׳, אֲשֶׁר הוּא **מגן עזרך וחרב גאותך**׃

ויכחשו איביך לך. כְּגוֹן הַגִּבְעוֹנִים שֶׁאָמְרוּ ״מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ עֲבָדֶיךָ וְגוֹ׳״ (יהושע ט׳)׃

ואתה על במותימו תדרך. כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר ״שִׂימוּ אֶת רַגְלֵיכֶם עַל צַוְּארֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה״ (שם י)׃

פרק ל״ד

א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעַרְבֹת מוֹאָב אֶל־הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפִּסְגָּה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ יְהוָה אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֶת־הַגִּלְעָד עַד־דָּן׃

מערבת מואב אל הר נבו. כַּמָּה מַעֲלוֹת הָיוּ וּפְסָעָן מֹשֶׁה בִּפְסִיעָה אַחַת (סוטה י״ג)׃

את כל הארץ. הֶרְאָהוּ אֶת כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּשַׁלְוָתָהּ, וְהַמְּצִיקִין הָעֲתִידִים לִהְיוֹת מְצִיקִין לָהּ׃

עד דן. הֶרְאָהוּ בְּנֵי דָן עוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים י״ח) ״וַיָּקִימוּ לָהֶם בְּנֵי דָן אֶת הַפֶּסֶל״, וְהֶרְאָהוּ שִׁמְשׁוֹן שֶׁעָתִיד לָצֵאת מִמֶּנּוּ לְמוֹשִׁיעַ׃

ב וְאֵת כָּל־נַפְתָּלִי וְאֶת־אֶרֶץ אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל־אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאַחֲרוֹן׃

ואת כל נפתלי. הֶרְאָהוּ אַרְצוֹ בְּשַׁלְוָתָהּ וְחַרְבָּנָהּ, וְהֶרְאָהוּ דְּבוֹרָה וּבָרָק מְקֻדָּשׁ נַפְתָּלִי נִלְחָמִים עִם סִיסְרָא וַחֲיָלוֹתָיו׃

ואת ארץ אפרים ומנשה. הֶרְאָהוּ אַרְצָם בְּשַׁלְוָתָהּ וּבְחָרְבָּנָהּ, וְהֶרְאָהוּ יְהוֹשֻׁעַ נִלְחָם עִם מַלְכֵי כְנַעַן שֶׁבָּא מֵאֶפְרַיִם, וְגִדְעוֹן שֶׁבָּא מִמְּנַשֶּׁה נִלְחָם עִם מִדְיָן וַעֲמָלֵק׃

ואת כל ארץ יהודה. בְּשַׁלְוָתָהּ וּבְחָרְבָּנָהּ, וְהֶרְאָהוּ מַלְכוּת בֵּית דָּוִד וְנִצְחוֹנָם׃

עד הים האחרון. אֶרֶץ הַמַּעֲרָב בְּשַׁלְוָתָהּ וּבְחָרְבָּנָהּ; דָּ״אַ — אַל תִּקְרֵי הַיָּם הָאַחֲרוֹן אֶלָּא הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן, הֶרְאָהוּ הַקָּבָ״ה כָּל הַמְּאֹרָעוֹת שֶׁעֲתִידִין לֶאָרַע לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיְּחַיּוּ הַמֵּתִים (ספרי)׃

ג וְאֶת־הַנֶּגֶב וְאֶת־הַכִּכָּר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד־צֹעַר׃

ואת הנגב. אֶרֶץ הַדָּרוֹם. דָּ״אַ — מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה שֶׁנֶּאֱמַר ״וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן״ (במדבר י״ג)׃

ואת הככר. הֶרְאָהוּ שְׁלֹמֹה יוֹצֵק כְּלֵי בֵית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (מלכים א ז׳) ״בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן יְצָקָם הַמֶּלֶךְ בְּמַעֲבֵה הָאֲדָמָה״ (ספרי)׃

ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר׃

לאמר לזרעך אתננה הראיתיך. כְּדֵי שֶׁתֵּלֵךְ וְתֹאמַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב, שְׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע לָכֶם הַקָּבָ״ה קִיְּמָהּ. וְזֶהוּ **לאמר**, לָכֵן הֶרְאִיתִיךָ לְךָ, אֲבָל גְּזֵרָה הִיא מִלְּפָנַי שֶׁשָּׁמָּה **לא תעבר**, שֶׁאִלּוּלֵי כָךְ הָיִיתִי מְקַיֵּמְךָ עַד שֶׁתִּרְאֶה אוֹתָם נְטוּעִים וּקְבוּעִים בָּהּ וְתֵלֵךְ וְתַגִּיד לָהֶם׃

ה וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל־פִּי יְהוָה׃

וימת שם משה. אֶפְשָׁר מֹשֶׁה מֵת וְכָתַב **וימת שם משה**? אֶלָּא עַד כָּאן כָּתַב מֹשֶׁה, מִכָּאן וְאֵילָךְ כָּתַב יְהוֹשֻׁעַ. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר אֶפְשָׁר סֵפֶר הַתּוֹרָה חָסֵר כְּלוּם וְהוּא אוֹמֵר (לא, כו) ״לָקֹחַ אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה״? אֶלָּא הַקָּבָ״ה אוֹמֵר וּמֹשֶׁה כוֹתֵב בְּדִמְעָה (ספרי; ב״ב ט״ו, מנחות ל׳)׃

על פי ה׳. בִּנְשִׁיקָה׃

ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בַּגַּי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוּל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא־יָדַע אִישׁ אֶת־קִבְרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃

ויקבר אתו. הַקָּבָ״ה בִּכְבוֹדוֹ. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר הוּא קָבַר אֶת עַצְמוֹ, וְזֶהוּ אֶחָד מִשְּׁלוֹשָׁה אֶתִּין שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ כֵּן. כֵּיוֹצֵא בוֹ ״בְּיוֹם מִלֹּאת יְמֵי נָזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ״ (במדבר ו׳) — הוּא מֵבִיא אֶת עַצְמוֹ. כֵּיוֹצֵא בוֹ ״וְהִשִּׁיאוּ אוֹתָם עָוֹן אַשְׁמָה״ (ויקרא כ״ב) וְכִי אֲחֵרִים מַשִּׁיאִין אוֹתָם? אֶלָּא הֵם מַשִּׁיאִים אֶת עַצְמָם׃

מול בית פעור. קְבָרוֹ הָיָה מוּכָן שָׁם מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה פְּעוֹר, וְזֶה אֶחָד מִן הַדְּבָרִים שֶׁנִּבְרְאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת בְּעֶרֶב שַׁבָּת (אבות פ״ד; פסחים נ״ד):

ז׳ וּמֹשֶׁה בֶּן־מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בְּמֹתוֹ לֹא־כָהֲתָה עֵינוֹ וְלֹא־נָס לֵחֹה:

לא כהתה עינו. אַף מִשֶּׁמֵּת:

לא נס לחה. לַחְלוּחִית שֶׁבּוֹ, לֹא שָׁלַט בּוֹ רִקָּבוֹן וְלֹא נָהְפַּךְ תֹּאַר פָּנָיו:

ח׳ וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה:

בני ישראל. הַזְּכָרִים, אֲבָל בְּאַהֲרֹן מִתּוֹךְ שֶׁהָיָה רוֹדֵף שָׁלוֹם וְנוֹתֵן שָׁלוֹם בֵּין אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּבֵין אִשָּׁה לְבַעְלָהּ נֶאֱמַר (במדבר כ, כט) ״כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל״ — זְכָרִים וּנְקֵבוֹת (פרדר״א פי״ז):

ט׳ וִיהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן מָלֵא רוּחַ חָכְמָה כִּי־סָמַךְ מֹשֶׁה אֶת־יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:

י׳ וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ יְהוָה פָּנִים אֶל־פָּנִים:

אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים. שֶׁהָיָה לִבּוֹ גַּס בּוֹ וּמְדַבֵּר אֵלָיו בְּכָל עֵת שֶׁרוֹצֶה, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר ״וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֶל ה׳״ (שמות ל״ב), ״עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מַה יְצַוֶּה לָכֶם״ (במדבר ט׳):

י״א לְכָל־הָאֹתֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ יְהוָה לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה וּלְכָל־עֲבָדָיו וּלְכָל־אַרְצוֹ:

י״ב וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל־יִשְׂרָאֵל:

ולכל היד החזקה. שֶׁקִּבֵּל אֶת הַתּוֹרָה בַּלּוּחוֹת בְּיָדָיו:

ולכל המורא הגדול. נְסִים וּגְבוּרוֹת שֶׁבַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא (עי׳ ספרי):

לעיני כל ישראל. שֶׁנִּשְׁאוּ לִבּוֹ לְשַׁבֵּר הַלּוּחוֹת לְעֵינֵיהֶם שֶׁנֶּאֱמַר ״וָאֲשַׁבְּרֵם לְעֵינֵיכֶם״ (דברים ט׳) וְהִסְכִּימָה דַּעַת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדַעְתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר ״אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ״ (שמות ל״ד) — יִישַׁר כֹּחֲךָ שֶׁשִּׁבַּרְתָּ: